

Року 1782 р. — У Ніжині відкрито двокласне народне училище (з 1812 р. — повітове училище).

Близько року 1782. — Створено українську народну пісню „Да хотів Бардак, да хотів Кіндрат”. Йдеться про козака, на хуторі якого біля с. Смілого (на Сумщині) тривалий час переховувався Семен Гаркуша. В пісні чути відгомони легенд і переказів про цього відомого селянського ватажка з Полісся.

Року 1782. — У Лейпцігу український історик М.Бантиш-Каменський видав латинню і німецькою один із творів Феофана Прокоповича “О неудобноносимом иге”. Переклад виконав Давид Нащиський (31.01.1721, полк. м. Полтава — 5.05.1793, м. Київ) — церковний, освітній діяч XVIII ст., ректор Києво-Могилянської академії.

Року 1782. — Російський вчений-натураліст Василь Зуєв, академік Петербурзької АН, видав працю “Подорожні нотатки від Санкт-Петербурга до Херсона в 1781 і 1782 рр.” — природничо-географічний та економіко-статистичний звіт про академічну експедицію на південь України, в якій подано відомості про природу, заселення, господарство цього регіону. Метрополія потребувала глибокого ознайомлення з ресурсами колоніальних земель. Зуєв першим описав знайдені біля м. Кривого Рога залізни руди, солоні озера на Полтавщині, описав і наніс на карту Чортомлицький курган, склав докладну карту Дніпровського лиману.

Близько 1783 р. — У Борисполі в сім’ї козацького старшини народився український громадсько-політичний діяч Василь Лукашевич (пом. 16.10.1866 р.). У 1803—1804 рр. служив перекладачем у Колегії закордонних справ, із 1805 р. — у Міністерстві внутрішніх справ. У 1807 р. вийшов у відставку й оселився в Борисполі. Заснував школу в Переяславі. З 1811 р. — предводитель дворянства Переяславського повіту. В 1818 р. став членом масонської ложі в Полтаві — “Любов до істини” (до неї належав й Іван Котляревський). Лукашевич створив Малоросійське таємне товариство, що декларувало ідею створення самостійної української держави. В лютому 1826 р. був заарештований і ув’язнений у Петропавлівській фортеці. Згодом звільнений, жив у Борисполі під наглядом поліції. Деякі дослідники вважали його автором “Історії Русів”.

Року 1783. — У с. Золотаревому на Закарпатті в сім’ї селянина народився майбутній письменник, філософ, член Угорської Академії наук Василь Довгович (Довганич; пом. 1849). З 1800 по 1811 р. написав 168 поетичних творів, із них 130 латинською, 34 угорською і 4 українською. Відомий інтерпретаціями кількох філософських праць І.Канта.

Року 1783. — У Парижі Нікола Леклерк видав книжку “Histoire physique, morale, civile et politique de la Russie ancienne”, в якій вміщено великий нарис “Історія козаків з обох берегів Бористена...”. Цей нарис базується на “Короткому описі Малоросії”, складеному О.Кониським за літописом Г.Грабянки (в 1759 — 1762 рр. Леклерк служив домашнім лікарем у гетьмана К.Розумовського й од нього одержав рукопис “Короткого опису...”). У питанні про походження козаків Н.Леклерк дотримується скіфо-хазарської версії. До того ж, у книжці дуже багато неточностей і доміслів стосовно історії давніх часів. Історія XVII ст. і пізніших часів викладена з більшою вірогідністю. Нарис Леклерка витриманий у тоні, співчутливому до України та козаків, що й викликало роздратування Катерини II, яка назвала автора “негідником” і доручила генералу І.Болтіну “належним чином” йому відповісти. Останній виконав це доручення й написав критичні “Примечания на “Историю древняя и нынешняя России” г.Леклерка” (СПб., 1788).

Року 1783, 8 лютого. — Російський уряд оприлюднив маніфест “Про прийняття півострова Крим, острова Тамана та всієї Кубанської сторони під Російську державу”. Так було завершено майже десятирічну трагедію підкорення Криму Росією. В цьому документі з особливим цинізмом давалася оцінка як захопленню Росією чужих земель, так і цілому татарському народові. “Перетворення Криму на вільну й незалежну область не принесло спокою Росії й обернулося для неї лише новими клопотами й значними витратами. Досвід часу з 1774 р. показав, що незалежність мало властива татарським народам, і щоб охороняти її, нам по-

трібно завжди бути озброєними й навіть у мирний час виснажувати війська важкими переходами й зазнавати великих збитків як під час війни... Така тяганина з кримською незалежністю коштувала вже понад сім мільйонів надмірних витратків. Беручи до уваги всі ці обставини, ми прийняли рішення надати іншого повороту кримським справам ... і зробити на майбутнє Кримський півострів не гніздом розбійників і бунтівників, а територією Російської держави. З огляду на такі міркування ми з цілковитою впевненістю оголошуємо всім нашу волю на привласнення Кримського півострова й на приєднання його до Росії" (цит. за вид.: *Возгрин В.Е.* Исторические судьбы крымских татар. — М., 1992. — С.173).

Року 1783, 3 травня. — Російська імператриця Катерина II видала указ про закріпачення сільського населення України. Селян прикріплювали до місць їхнього проживання на час останньої ревізії 1782 р.; вони опинилися в залежності від місцевих поміщиків, і їм заборонялося покидати теперішніх власників. Запроваджувався також подушний податок. Єдиним публічним протестом на цю акцію була "Ода на рабство", написана Василем Капністом (1758—1783), в якій він із сумом писав: "отчизны моей любезной порабощенье воспою".

Року 1783. — На Полтавщині народився український письменник Михайло Михайлович Макаровський (пом. 1846 у м. Гадячі, Полтавської обл.). Освіту здобув у Полтавській семінарії. Вчителював у поміщицьких родинах, викладав латину, російську мову, історію та географію в Гадяцькому повітовому училищі. Написав бурлескно-трагедійні поеми "Наталя, або Дві долі разом", "Гарасько, або Талан і в неволі".

Року 1783—1784. — Під час епідемії чуми, яка поширилася на півдні України, значну науково-дослідницьку роботу проводив лікар Катеринославського намісництва Данило Самійлович Самойлович (справжнє прізвище Сушковський; нар. 22.XII.1742 в с. Іванівці Чернігівського р-ну Чернігівської обл., пом. 4.III. 1804). Навчався в Київській академії (1756—1761), Петербурзькій медичній школі (1761—1765), Страсбурзькому університеті (1766—1780). Захистив дисертацію в Лейденському університеті в галузі акушерської хірургії. Був активним учасником протиепідемічних експедицій в різних районах країни. Основоположник вітчизняної епідеміології, член 12 іноземних академій наук, Д.Самойлович перший запропонував систему протиепідемічних заходів.

Року 1783, 9 липня. — Указом Катерини II замість козацьких полків в Україні створювалося десять кінних (так званих карабінерських) полків регулярної армії з 6-річним терміном служби солдат. Полки мали формуватися з колишніх козаків, які були позбавлені землі й віднині називалися казенними хліборобами. Зобов'язані до військової повинності, вони мусили виставити трьох вояків од 500 душ населення. Старшина за цим указом одержувала чини відповідно до імперської "Табелі про ранги" — узаконеної Петром I у 1722 р. порядку проходження служби державними чиновниками. "Табель" установлювала 14 рангів трьох видів — військової, штатської й придворної, приналежність до яких відповідала дворянському стану. Отож ті з старшини, хто вирішив піти на цивільну службу, були пожалувані чинами в рангах колезьких асесорів, титулярних радників тощо. До 1784 р. (тобто до терміну, який надавався для реалізації "Табелі") абсолютна більшість козацької старшини одержала чини, а відтак урівнювалися в правах з російським служилим дворянством.

Року 1786. — Російський уряд провів секуляризацію монастирських маєтків, унаслідок чого в монастирів були відібрані їхні земельні угіддя. Монастирських селян віддано під управління так званого Економічного відомства (лише від київських монастирів було відібрано 50 000 селян). Значна частина монастирів просто закрилася, а решта перейшла на скупе утримання від уряду. Все це негативно позначилося на становищі шкільництва й друкарства в Україні, які були значною мірою зв'язані з монастирями.

* * *

Завершуємо "Хронограф". Нагадаємо, що давній період історії України подавали в ж. "Слово і Час" з №1 1990 року кандидат історичних наук Олена Дзюба і кандидат філологічних наук Ганна Павленко. Цей матеріал упорядники вмістили у вид.: Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X — середина XVII ст.): Посібник-довідник. — К.: АртЕк, 1998. — 200 с. Наступним літописцям — Інні Березі й Валентині Пискун — довелося вести "Хронограф", охоплюючи період становлення української козацької держави, боротьби за її існування в європейському просторі. Ми намагалися стисло подати не лише політично-культурологічне тло козацької доби в самій Україні, а й накреслити, бодай в загальних рисах,

Слово і Час. 2003. №3

взаємини України з близькими та дальшими сусідами, передусім із Росією та Річчю Посполитою, а також із Молдавією, Кримським ханством, Туреччиною, Швецією, Австрією, Угорщиною, Францією та ін. Геополітичні зміни, що відбулися в 80-х роках — кінці XVIII ст., призвели до значних перерозподілів територій між новими імперіями. Україна, Польща, Кримське ханство стають об'єктами імперських стратегічних зазіхань, втрачають незалежність, чи автономне управління й перетворюються на колонії.

Низка указів Катерини II та актів царського уряду вводять українські землі в повну залежність від Росії, Австрії (пізніше Австро-Угорщини). Йдеться про такі акти: 1764 р. — ліквідація гетьманства й створення Малоросійської Колегії (діяла до 1786 р.), 1765 — ліквідація козацьких полків на Слобожанщині й утворення Слобідсько-Української губернії, 1772 — перший поділ Польщі, 1775 — знищення Запорозької Січі, 1775 — введення в дію "Установлення про губернії", згідно з яким на Україну поширювалося губерніальне управління, 1780 — утворення Харківського намісництва, 1781 — утворення Київського, Чернігівського й Новгород-Сіверського намісництв, ліквідація загалом у краю полково-сотенного адміністративно-територіального устрою, 1783 — указ Військової Колегії про реорганізацію лівобережних козацьких полків. Відтак Україна була силоміць втягнута в загальноросійську систему державного й територіального управління, її соціальна структура набула повної відповідності суспільному устрою Російської імперії. Автономний устрій України ліквідовано остаточно. Подібні процеси відбувалися й на тих українських землях, які опинилися під австро-угорським пануванням.

Козацьку старшину підкуплено чинами, землями, кріпаками, здеморалізовано й зросійщено. Духовенство, яке ще в середині XVII ст. чинило певний опір, стало обслуговувати владу, бо автономність управління була ліквідована, економічну ж могутність монастирів підірвали царські укази про секуляризацію земель. Шкільництво та освіту краю російський уряд цілеспрямовано провадив до занепаду, здійснюючи тотальну русифікацію. Так, у 1783 р. статус Київської Академії було понижено до рівня школи для освіти духовенства й введено навчання російською. Проведені урядом політичні й структурні реформи в усіх сферах остаточно перетворили Україну на колонію Російської імперії.

Минуло більше 100 років, і Україна здійснила ще одну спробу здобути незалежність, проголосивши Українську Народну Республіку, об'єднавши в єдиній державі у січні 1919 р. усіх українців, що перебували в Росії та Австро-Угорщині. Проте й ця спроба побудувати свою державу зазнала невдачі. І тільки в 1990 р. Декларацією про державний суверенітет розпочалося нове відродження України, яка була проголошена незалежною 24 серпня 1991 р.

Укладачі сподіваються, що "Хронограф" викликав інтерес у читачів ж. "Слово і Час" — іноді новою інформацією, іноді новим навітленням відомого. Розуміємо, що наш стислий літопис далеко не повний, зокрема недостатнє охоплення подій та явищ культурного життя. Сподіваємося, доопрацювавши матеріал, також видасти його окремою книжкою. Будемо вдячні читачам "СіЧ" за поради й зауваження.

Інна Береза,

кандидат філологічних наук,

доцент Миколаївського педагогічного університету,

Валентина Піскуп,

кандидат історичних наук, заступник директора Центру українознавства

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

